

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

77
241841
5/6

AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE
II: PHILOLOGIA ET LITTERAE

ZBORNIK INŠTITUTA ZA SLOVENSKO NARODOPISJE

TRADITIONES

ACTA INSTITUTI ETHNOGRAPHIAE SLOVENORUM

5—6

1976—1977

LJUBLJANA
1979

O PLAVU ČETRNAESTOGA STOLEĆA

Mirko R. Barjaktarović

Beograd

Još dok je podizan manastir Dečani Stevan Dečanski je 1330 godine (a odmah iza toga i sa sinom Dušanom) obdario svoju zadužbinu velikim brojem sela. O tome je napisana i potpisana i posebna povelja ili hrisovulja.¹ Najveći broj Dečanima darovanih sela bio je iz Metohije, nekoliko iz župe Plav (u izvorišnom delu Lima) i jedno selo sa nekoliko vlaških ili arbanaških katuna iz Zete. Za sva zaveštana sela naznačene su granice njihovih atara, domaćini i odrasli muškarci svih kuća iz tih sela, kao i po neko pravo ali više obaveze crkvi ustupljenih ljudi. Iz župe Plav Dečanima su tom prilikom priložena ova sela: Grad, Komorjane, Ribari, Velika, Trepča, Grnčarevo, Vrmoša i Dobra Reka. Nabrajajući granične objekte ovih naselja, spomenuta su još tri sela iz ove župe (Ržanica koja se graničila sa Velikom, Dosude, čiji se atar dodirivao sa atarima sela Trepče i Grnčareva i Gusinje, jer se njegov atar dodirivao sa atarom sela Grnčareva). Iz okvira župe Plav, koja se niz Lim protezala sve do prijema rečice Zlorečice, kod današnje Andrijevice — odakle se pružala Budimlja, druga srednjevekovna župa gornjeg Polimlja, Dečanima su date i planine: Sedmi bor, Košutica, Bela vodica, Hotina gora, Dobra vodica, Crni krš, Stirnica, Hrid i Bogdaša.²

I pre obdarivanja Dečana od strane Dečanskoga, njegov otac, kralj Milutin, bio je dao plavsko selo Dosude »sa zaseocima« manastiru Hilandaru.³ Zaveštanje Dosuda Hilandaru potvrdio je nešto kasnije (1348) i car Dušan.⁴ Kralj Milutin je manastiru Banjskoj dao pored ostalih sela i plavska: Kruševo »s trgov«, Gusinje »s planinama« i Ribare »s lovištem«. Ovo poslednje pomenuto je s naglašavanjem da tu niko »osim crkve« ribe ne lovi.⁵ Banj-

¹ Dečanske hrisovulje, napisane na pergamentu, štampane su u Beogradu kao XII sveska Drugog odeljenja Glasnika Srpskog učenog društva, 1880.

² Dečanske hrisovulje, c. 56.

³ S. Novaković, Zakonski spomenici srpskih država srednjeg veka, Beograd 1912, 390, 394.

⁴ S. Novaković, Zakonski spomenici, 421, 431.

⁵ S. Novaković, Zakonski spomenici, 624.

skoj je car Dušan darovao selo Ulotinu »s međama i livadama«,⁶ dok je manastiru sv. Arhandela kod Prizrena dao i sedam kuća od sela Ribara.⁷ Kako vidimo, Ribari su za nepuno pola stoleća od vladara tri puta darivani pojedinim manastirima.

Sada ćemo na nekoliko primera pokazati kakvo je društveno i ekonomsko stanje bilo onda i u ovom delu Nemanjića Srbije. To činimo da bi moglo da se zaključuje o obimu promena koje su se vremenom dogodile kao i mogućnosti upoređivanja ondašnjih prilika sa današnjim.

Kako je teklo sa održavanjem pojedinih administrativnih i geografskih imena? Pre svega, ime dosta prostrane srednjevekovne župe Plav kasnije se svelo na ime svega jednog, i to poznije nastalog varoškog naselja pored Plavskog jezera. Posve sličan bio je i slučaj svodenja negdašnjeg župskog naziva Budimlja na ime jednog sela pored Berana (Ivangrada). Srednjevekovna sela Grad i Ribari bila su onamo gde se u novije vreme razvila varošica Plav. To jasno potvrđuju i nazivi dveju mahala ovog varoškog naselja. Žitelji ondašnjih Ribara dodeljivani su svagda sa delom »blata« u kome je bilo dosta i dobre ribe. Ime sela Dobra Reka, u kojem se u hrisovulji pominju »kraljičini konjusi« (ergele), preinačeno je kasnije u ime Konjuhe, a na teritoriju tog starog i nekada prostranog sela vremenom se razvilo i novo naselje Đulići.⁸ Naziv sela Trepča od 18. stoleća, to jest od naseljavanja Arbanasa u njemu, zamenjen je imenom Martinovići.⁹

Ni imena pomenutih planina iz okvira ove župe nisu sva očuvana pod ondašnjim nazivima. Jedino je Košutica zadržala stari naziv. Od planine Sedmi bor biće da su delovi današnja Maja borit kod sela Vusanja i Čafa borit na granici prema Arbaniji. Srednjevekovni Hrid je današnji Veliki rid i Mali rid istočno od Plavskog jezera. Hotina gora svakako je sadašnja Kopljača u čijem se podnožju nalazi selo Hoti. Crni kam je verovatno današnji Devojački krš pored Čakora. Bogdaša je možda Dobri dol koji se sada nalazi s one strane jugoslovensko-arbanaške granice.

Kako vidimo, pored sažimanja negdašnjeg administrativnog naziva župe Plav na ime jednog naselja, za nekoliko stoleća izmenjeno je ili zaboravljeno i nekoliko drugih geografskih naziva iz okvira te župe. Glavni uzrok ovome bila su teška vremena za naš živalj u vreme Turaka, kada je on morao i da beži sa svojih ognjišta i kada je na njegovo mesto dolazio i drugi etnički elemenat.

Da li je stanovništvo plavske župe bilo čisto slavensko? Na srednjevekovno prisustvo Vlaha (ili Vlaha u procesu slaviziranja) u župi Plav jasno svedoče lična imena ljudi: Barbat, Bulat, Bun, Vitan, Đulić, Kudelin, Mikul, Radul, Hlap i dr. kao i znatan broj romanskih reči i u današnjem govoru gornjeg Polimlja (urda, burdelj, mačuga, čutura...). Na osnovi nekih ličnih

⁶ S. Novaković, Zakonski spomenici, 621.

⁷ S. Novaković, Zakonski spomenici, 695.

⁸ Po narodnom predanju ime Konjuhe dovodi se u vezu sa negdašnjim ergelama konja koje su ovde »Nemanjići« držali. Ime Đulići verovatno je dato po ličnom imenu (Đulić). Jedan sokalnik baš pod tim imenom pominje se u Dobroj Reci.

⁹ M. Barjaktarović, gde se nalazilo selo Trepča u srednjevekovnoj župi Plav, Glasnik srpskog Geografskog društva sv. 51, Beograd 1971, 89-90.

imena moglo bi se pretpostaviti da je ovamo bilo, makar i neznatnog broja Nemaca (Sasa), koji su, kako je poznato dovođeni u srednjem veku da kao stručnjaci rade u našim rudnicima. To utoliko pre kada se zna da je rudara Sasa bilo u Brskovu, koje odavde nije daleko. Dečanske hrisovulje, naime, beleže u plavskim selima i imena: German, Šišman, Šleman, koja bi trebalo da su nemačkog porekla. Geografsko ime Rudnica, kod sela Vusanja, išlo bi u prilog tvrđenju da je i ovamo u srednjem veku bilo kopanja ruda.

Kakvi su bili ekonomski odnosi? Kada se pominju lična imena kao dokazi o etničkim prilikama i poreklu ljudi (u ovome kraju) ističemo da i imena sela Prnjavor i Meteh, koja se nalaze u neposrednoj okolini Plavu, sasvim jasno svedoče o negdašnjim društveno-ekonomskim prilikama i u ovom kraju. Naime, ta imena su vrsta živih dokaza od onog vremena kada su i zemlja i ljudi (koji su bili za nju vezani radnim obavezama) uglavnom pripadali vladaru i crkvi kao glavnim feudalcima. U ovom slučaju radi se o podložnicima sela i seljaka crkvi. Uostalom u hrisovulji se najviše i govori o obavezama ljudi, koji se kao neka vrsta sastavnog dela zemlje zaveštavaju crkvi. U njoj doslovno piše da crkvi darovani ljudi moraju da kopaju vinograd, kose travu, trebe žito, prave slad... onamo »gde iguman kaže«. Šta više, čovek koji je radio određen posao crkvi morao je da se hrani »od svoje kuće«. Samo za otroke (robove) koji bi u putu pratili kaludere, kaže se da se hrane »crkvenim brašnom«. I društvo i ekonomija u srednjem veku bili su znatno drugačije organizovani. Mali broj ljudi imao je svoje zemlje (baštine). Bila je sprovedena dosta precizna podela poslova: ratari su imali svoj, stočari svoj, zanatlije, ribari itd. svoj posao. U hrisovulji se jasno kaže i ovo: vlasi (misli se stočari) Kostadinovci i Gojloveci »da pasu« lačimiju kobila, drugu lačimiju Tudoričevci i Sušičani; ovce čuvaju i napasaju Ratiševci, goveda Vardištani, svinje Lepčinovci. Vlasi su, svakako zato što su bili stočari i imaoi konja, bili obavezni da prenose i so. Imalo je i svako selo da drži po jednog konja (kudra), koji je služio za potrebe crkve. Radilo se o tovarnom konju.

Nije li u vreme radne sezone bilo dosta radne snage da se poslovi blagovremeno urade onda je primenjivana vrsta kuluka *zyon* i *bedba*. I, ono što je otpočinjalo na taj način da se radi imalo je tim putem i da se dovrši. Za Plavljanu izuzetno se ističe da nisu morali da »kopaju« vinograde. To svakako zato što je ovo planinski kraj (Plavsko jezero kao najniži deo kotline nalazi se na 900 m nadmorske visine) i što ovdašnji ratari ili meropsi nisu umeli taj posao valjano i uspešno da rade. Inače, pojedinac koji bi od kuda došao na posed crkve imao je i dalje da bude ono što je i do tada bio (meropah, stočar, sokalnik). Ali, ako je bilo zemlje za obradu, sokalnik je morao da pređe u meropahu. Da nije postojao taj propis svakako bi mnogi ljudi sa poseda pojedinih svetovnih feudalaca bežali na crkvenu zemlju gde su ipak bili nešto podnošljiviji uslovi rada i života.

U hrisovulji stoji i ovo »srbin da se ne ženi u vlašeh« (ovde srbin označava ratara a vlah stočara). Nije se tu radilo o nekoj etničkoj ili nacionalnoj diskriminaciji već o tome što su stočari direktno podpadali pod vlast vladara i što su, u odnosu na ratare, imali neke povlastice. I, da ženidbom »u vlašeh« ratari ne bi dobili i vlaške povlastice hrisovulja to brani. Iz stiliza-

cije te zabrane a »ako se oženi da je uvede u merophe« nama se čini da se ovde radilo o domazetskom braku, to jest o prelasku momka u ženinu kuću i rod. To utoliko pre što se više puta u jednom domaćinstvu pominju zet i šura. Tako se, uostalom, branilo osipanje radne snage sa zemlje koja je inače bila opterećena određenim obavezama. A zemlja bez radne snage, znamo, ne daje ono što inače može da dá.

Popovski sinovi koji ne bi izučili »knjigu«, da potom i sin pored oca i na njegovom »ždrebiju« (delu) zemlje budu popovi, odlazili su u merophe. Kada bi, međutim, meroph »izučio« knjigu i dalje je ostajao kao meroph.

Citajući nabranje odraslih muškaraca u pojedinim domaćinstvima sela plavske župe, vidi se da je i onda bilo srazmerno malo zadružnih domaćinstava. Tek u neznatnom broju kuća pominju se slučajevi da zajedno žive tri generacije (ded, otac i sinovi).

U hrisovulji piše da kada bi meroph imao tri ili četiri sina od njih je samo jedan ostajao na zemlji (sa ustaljenim obavezama tog dela zemlje) dok su ostali odlazili u sokalnike.¹⁰ U plavskim selima pominje se tek poneki sokalnik. Iako se u obavezama sokalnici izjednačavaju sa zanatlijama, iako je na crkvenim posedima njihov položaj bio nešto snošljiviji nego na posedima drugih feudalaca, ipak nam nije jasan položaj ove kategorije ljudi.¹¹ Jireček je mislio da su oni bili neka povlašćena klasa.¹² Međutim, iz onoga stava hrisovulje koji govori o prelasku suvišnih ljudi iz meropaha u sokalnike izlazilo bi da su to bili bezzemljaši i beskućnici, kao jednostavni nadničari. U hrisovulji stoji i to da sve što sokalnici i majstori privrede od zemlje da to predaju crkvi. Ili se možda od ove kategorije, od obaveza slobodnijih ljudi kada je to trebalo stvarao i red vojnika. A vojnici opet zbog prirode svoga posla morali su imati manje radnih zaduženja.

Pored sokalnika u plavskim selima Velici i Komorjanu pominju se i mađupci (i to u Velici 8 a u Komorjanu 18). Jireček je predpostavljao da su to bili pekari.¹³ Mi nismo sigurni da su to bili samo pekari. U svakom slučaju bili su to ljudi koji su imali da brinu o hrani i njenom spremanju za crkvene (a možda i svetovne) starešine kada bi ovi putovali po župi. U manastiru sv. Trojice kod Pevalja i sada se za negdašnju manastirsku trpezariju kaže »mađupnica«. Međutim, poslednji od ovih iz sela Komorjana zvao se Bogdan Krčelen. Pošto se ovde često ljudi pominju samo imenom, bez prezimena, pa većina i ovih iz sela Komorjana, pomislilo bi se da mu je ovo Krčelen prezime. Ali, to mu je po svoj prilici bilo zanimanje. Verovatno je to bio livac, obradivač bronzne, ne obični kovač, jer se u selu Trepči jedan Radmuž pominje kao sa prezimenom Kovač, a u selu Dobra Reka jedan Dobričin kao sa prezimenom Kovač.¹⁴ Ovde Kovač označava zanimanje a upotrebljeno je kao prezime. Od zanatlija izričito se pominju kovači, šavei (ter-

¹⁰ Dečanske hrisovulje, 62.

¹¹ M. D i n i ć, Sokalnici, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, 28, sv. 3—4 Beograd 1962, 156.

¹² J. J i r e č e k, Istorija Srba III, Beograd 1923, 117.

¹³ K. J i r e č e k, Istorija Srba III, Beograd 1923, 117.

¹⁴ Dečanske hrisovulje, 115, 118.

zije) i zlatari. Zanimljivo je da se u hrisovulji pominje nâd. Bila je to određena količina gvožđa koju je neko imao da preda kao vrstu obaveze.¹⁵

U radu i životu ratara pominje se kao radna mera *mat*. Da li je to bio sud koji je zapremao određenu količinu žita kojom je mogla da se zaseje odgovarajuća površina zemlje? Daničić je mislio da pod *matom* valja razumeti površinu sa «koje se može nabrati jedna ta mera žita ili vina».¹⁶ To samo prividno može da izgleda dobro a nije tako. Veoma je neodređeno i u zavisnosti od kakvoće zemlje i vremenskih prilika da li će sa zemlje biti roda ili ne. Za *mat* kao sud Blagojević misli da je to isto što i *kabao*.¹⁷ Kao površinska pak mera Blagojević misli da je *mat* jednak danu oranja,¹⁸ a za vinograde danu kopanja.¹⁹ On se čak potrudio da izračuna da je *mat* zahvatao površinu negde oko 900 kvadratnih metara.²⁰ Međutim, nelogično je površinski izjednačavati dan oranja i dan kopanja. Jer, sigurno je da će orač veću površinu za dan da poore nego kopač (i to kopač vinograda) da okopa. Najbolje je *mat* kao radnu jedinicu razumeti ili prevesti kao nadnica (ili dnevnic), to jest obaveza rada u trajanju od jednog dana.

Meropsi kojima bi to «iguman naredio», morali su da sprema i izvesnu količinu *slada*. Slad je verovatno bio od hmelja koji se inače pominje u srednjovekovnim poveljama.²¹ Ili je možda pravljen i od ječma?

Po svemu sudeći, Plav je u srednjem veku bio značajnija župa. Preko nje je prolazila «velika cesta» (Deč. hris. 57, 113) jedna od kratkih i prirodnih veza ondašnje Zete i Srbije. U usputnom selu Kruševu (između Plava i Gusinja) postojao je trg.²² Kakav i šta se sve na njemu trgovalo ne znamo. Selo Ribari, čiji stanovnici imaju dužnost da love kvalitetnu ribu u «blatu» često se pominju kao podložnici manastira. Za brojnu bratiju po manastirima, koja je verovatno često i postila, trebalo je dosta ribe. Tako i piva koje je spremalo od slada.

Zato, i pored svih, ponekad i burnih promena koje su se ovamo odvijale, posebno u poslednjih sto godina, u ovom kraju je ipak očuvano i starijih geografskih naziva, i ranijeg stanovništva (malobrojne »starinačke« porodice koje se prezivaju Zivaljević, a verovatno i Radenović, pominju se pod tim istim prezimenom još u 14. stoleću²³) a delom i davnašnjih pojava u tradicionalnoj kulturi ovdašnjeg stanovništva.

¹⁵ Kada se danas kaže naditi sekiru ili motiku to znači izlizadoj alatki dodati novu količinu metala, to jest obnoviti joj istrošeni deo. Kod Njegoša u jednom stihu stoji «Pesnicom se nuda ne rasteže» (kratak je akcenat na prvom a).

¹⁶ D. Daničić, Rječnik iz književnih starina, Biograd 1863, 101 (kod reči *mat*).

¹⁷ M. Blagojević, Zemljoradnja srednjovekovne Srbije, Beograd 1973, 387.

¹⁸ M. Blagojević, Nav. rad, 373, 379, 389.

¹⁹ M. Blagojević, Nav. rad, 399, 401.

²⁰ M. Blagojević, Nav. rad, 322, 370.

²¹ S. Novaković, Zakonski spomenici, 626.

²² Kod sela Donji Meteh, na starom karavanskom putu za Peć i Dečane, jedno mesto naziva se Pazarište, pa se može pretpostavljati da je i tu bilo, ako ne pravi trg a ono počivalište karavana, panadurište ili zaista i negdašnje vašarište.

²³ M. Barjaktarović, Etnički razvitak gornjeg Polimlja, Glasnik centinjskih muzeja VI, Cetinje 1973, 182.

Mirko R. Barjaktarović

Zusammenfassung

PLAV IM VIERZEHNTEN JAHRHUNDERT

Außer anderen Dörfern hinterließ 1330 Stevan Dočanski der neuen Stiftung (Zadužbina) Dečani auch sieben Dörfer aus der Zupa (Gau) Plav, die um den See Plav im Quellgebiet des Lim lagen. In der Erbkunde oder Chrisovulia werden die Pflichten der hinterlassenen Dörfer beziehungsweise deren Einwohner ziemlich genau geregelt. Im Zusammenhang mit diesen Pflichten und Obliegenheiten behandelt der Beitrag die gesellschaftlichen Beziehungen und wirtschaftlichen Verhältnisse in der Zupa Plav im Mittelalter. Aus den Namen der in der Aufzählung angeführten Personen könnte man schließen, daß es auch hier nichtslawische (romanisierte) Einwohner gab, möglicherweise auch Sachsen (Deutsche), die sich zu dieser Zeit als Bergleute im serbischen Gebiet aufhielten. Verfasser behandelt auch die Kontinuität der bis heute erhaltenen geographischen Bezeichnungen und Familiennamen.